

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Bəzi Azyayılmış Üzüm Sortlarında Çiçəklərin Tökülməsi və Gilələrin Noxudlaşması Dərəcəsi

M.R. Qurbanov, C. S.Nəcəfov¹

¹*AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutu*

Çiçəyin tozlanması və mayalanması bir-biri ilə fizioloji cəhətdən sıx əlaqədardır. Çiçəklərin həyatilik müddəti 20 sutkadan da artıqdır, lakin onların yaranması dövründə havaların kəskin soyuması, güclü yağmur, həm də əksinə olaraq havanın və torpağın kəskin quraqlığı, qida maddələrinin kifayət qədər olmaması kimi faktorlar tozlanma və mayalanma proseslərinin normal gedişinə mənfi təsir göstərməklə, məhsuldarlığı çox ciddi şəkildə aşağı salır (Гуляев, 1977).

Çiçəklərin həddindən artıq tökülməsi salxımlarda seyrəkliyin yaranmasına və nəticə etibarlı ilə məhsuldarlığın aşağı düşməsinə səbəb olur. Salxımda gilələrin noxudlaşması (meyuzlu gilələr) öz növbəsində yenə də məhsuldarlığı aşağı salır, yetişdirilən sortların, xüsusən də süfrə sortlarının salxımlarını görkəmsiz hala salır, onların əmtəlik keyfiyyətinə ciddi şəkildə zərər vurur (Abbasova, 2007; Amanov, Səlimov, Əliyeva, 2006; Səlimov, 2002).

Şiriyeva L.Ə., Həsənov N.Ə., Qasımova H.A., Juravel M.L. və b. apardıqları çoxillik təcrübələr və laboratoriya analizləri nəticəsində müəyyən etmişlər ki, müxtəlif vaxtlarda yetişən bu və ya digər üzüm sortunun gilələrində toxumun miqdarı nə qədər çox olarsa, şəkərin toplanması bir o qədər yavaş gedir. Bu isə öz növbəsində salxımda gilələrin eyni vaxtda yetişməməsinə səbəb olur. Məlumdur ki, hər hansı sortun salxımlarında toxumsuz gilələr tez yetişirlər. Toxumsuz sortlar elə bil ki, məcburi olaraq irsən onlara verilmiş müddətdən tez yetişirlər. Belə ki, qida maddələri toxumların formalaşmasına sərf olunmur. Müəlliflər qeyd edirlər ki, hazırda üzümün tez yetişən sortlarından biri toxumsuz kişmiş sortudur (Şiriyeva, Həsənov, Qasımova və b., 2000; Жупавел, 1962).

Biz isə belə hesab edirik ki, mövcud üzüm sortlarında gilənin yetişmə müddəti birbaşa onun bioloji xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır və bu onun dəyişilməz və genetik irsi əlamətidir. Fikrimizi aydın etmək üçün deyə bilərik ki, Naxçıvan MR-in yerli toxumsuz Əsgəri, Ağ kişmiş, Qırmızı kişmiş, Mərməri kişmiş, Çardaqlı kişmiş sortlarının hamısı giləsində 1-3 və bəzən də 4 toxum olan Ağ kürdəşi, Qara kürdəşi, Ağ xəlili, Qara xəlili, Hüseyini və s. sortlarından ən azı 12-15 gün gec yetişirlər.

Öyrənilən üzüm sortlarında çiçəkləmə 3 ildən orta hesabla may ayının 27-si başlayır (Tula gözü) və iyun ayının 18-də qurtarır (Bəndi). Çiçəkləmənin başlanması və onun davam etməsi müddəti ayrı-ayrı sortlarda, onların bioloji xüsusiyyətləri ilə əlaqədar olaraq kəskin fərqlənir. Ayrı-ayrı üzüm sortlarında çiçəkləmənin davam etməsi müddətləri 6-13 gün təşkil edir. Lakin, sortlar arasında çiçəkləmə müddətlərinin bu qədər fərqli olmalarına baxmayaraq

əksər sortlarda bu proses eyni vaxtda gedir və bunun da çiçəyi funksional dişli tipli olan Naxçıvan Qızıl üzümü kimi sortlar üçün, tozlayıcı sortların seçilməsinin də böyük praktiki əhəmiyyəti vardır.

Tədqiqat nəticələrindən görüldüyü kimi əksər sortlarda çiçək qönçələrinin tökülmə faizi kifayət qədər yüksək olmuşdur. Məsələn, Nəxşəbi sortunda çiçək qönçələrinin 68,00 %, Naxçıvan Qızıl üzümü sortunda 77,10 %, Zalxa sortunda 73,30 %, Sarı aldərə sortunda 70,80 %, Şahtaxtı sortunda 72,10 %, qalmış sortlarda isə 60,10 %-71,30 % arasında çiçək qönçəsi mayalanmadan tökülmüşdür (cədvəl).

Çiçək salxımında çiçək qönçələrinin miqdarından asılı olaraq onun tökülmə faizi, yuxarıda göstəriləyi kimi çox fərqli ola bilər. Ümumiyyətlə salxımda çiçək qönçələrinin tökülməsi səviyyəsi deyil, onda qalıb formalaşanların miqdarı əsas rol oynayır. Vacib şərt ondan ibarətdir ki, çiçəkləmədən sonra yaranmış gilələrin miqdarı bu və ya digər sortun optimal səviyyəsinə uyğun gəlməsi və tənəyin onları yüksək keyfiyyətlə yetişdirməsinə imkan verməsidir. Məsələn, Naxçıvan Qızıl üzümü sortunda çiçək qönçələrinin 77,1 %-nin tökülməsinə baxmayaraq, qalmış 96 ədəd gilənin orta kütləsi 3,3 q, salxımın orta çəkisi 259 q olmaqla, onun məhsuldarlığı 214,40 sen/ha olmuşdur.

Bizim öyrəndiyimiz sortlarda gilələrin noxudlaşma dərəcəsi o qədər də böyük olmamış və ayrı-ayrı sortlar üzrə cəmi gilələrin 4,0 %-dən 12,7 %-ə qədərini təşkil etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

- Abbasova X.T.** (2007) Abşeron şəraitində bəzi üzüm sortlarının çiçəklərinin tökülmə dərəcəsi və gilələrin noxudlaşma xüsusiyyətlərinin tədqiqi. Azərbaycan aqrar elmi, № 8-9, Bakı: 172
- Amanov M.V., Səlimov V.S., Əliyeva G.H.** (2006) Qarabağ-Mil bölgəsi şəraitində bəzi üzüm sortlarının çiçəklərinin tökülməsi və salxımlarda gilələrin noxudlaşması xüsusiyyətləri. Azərbaycan aqrar elmi, № 1-2, Bakı: 53-55
- Səlimov V.S.** (2002) Üzüm sortlarının çiçəklərinin tökülməsi və salxımlarda gilənin noxudlaşması. Az.ETÜŞİ elmi əsərlərinin tematik məcmuəsi, XIV c., Bakı: 83
- Şiriyeva I.Ə., Həsənov N.Ə., Qasımova H.A. və b.** (2000) Kışmişi üzüm sortlarının yarpaqlarının anatomik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi. AMEA Genetika və Seleksiya institutunun əsərləri, VII c., Bakı: 356-362
- Гуляев Г.В.** (1977) Генетика. Колос, Москва: 360
- Журавел М.Л.** (1962) Выведение сверххранних и бессемянных сортов винограда. В кн.: Сорт в виноградарстве, Москва: 73-84

Çiçəklərin tökülməsi və gilələrin salxımda narınlaşması (noxudlaşması)

S №	Sortun adı	Çiçəklərin tozlanma üsulu	Çiçək salxımında qönçələrin sayı (10 salxımdan orta hesabla)			Salxımda gilə əmələ gəlməsi (% -ə)		Salxımda normal gilələrin cəmi gilələrə nisbəti (% -lə)	Cəmi gilə əmələ gəlib əd. $\bar{x} \pm t_{0,05} S_{\bar{x}}$	V, %	P, %
			ən az	ən çox	orta	normal	narın				
Süfrə sortları											
1	Bəndi (st. sort)	Öz -özünə	357	469	403	31,7	2,3	93,2	137 ± 2,78	2,85	0,90
2	Duzalı	«	402	484	458	27,2	1,3	95,4	131 ± 2,73	2,92	0,92
3	Xanımi	«	369	455	427	29,6	3,2	90,2	140 ± 2,83	2,82	0,89
4	Xəzani	«	343	475	436	27,8	3,4	89,1	136 ± 2,98	2,86	0,97
5	Qara Kürdəşi	«	418	509	481	31,8	5,0	86,4	177 ± 2,51	3,34	0,84
6	Qara Xəlili	«	409	467	427	36,3	3,6	91,0	170 ± 3,30	2,56	0,85
7	Qızıl üzüm (Nax)	---«---	373	507	406	21,2	1,7	92,6	93 ± 2,42	1,15	3,45
8	Nəxşəbi	«	390	473	423	30,4	1,6	95,0	135 ± 2,78	2,87	0,91
9	Sahibi	«	371	512	463	29,1	3,2	88,3	126 ± 2,67	2,97	0,94
10	Sarı aldərə	«	328	443	409	26,8	2,4	91,8	119 ± 3,31	3,06	1,11
11	Şahangiri	«	402	463	427	36,3	0,9	97,6	159 ± 3,01	2,64	0,84
Texniki sortlar											
1	Ağ aldərə (st. sort)	«	353	442	408	31,3	3,0	91,3	140 ± 2,83	2,85	0,89
2	Ağ Kələmpur	«	404	531	435	26,8	2,7	84,8	128 ± 2,69	2,95	0,93
3	Cəlali	«	367	437	398	28,9	2,4	92,3	125 ± 2,49	2,98	1,10
4	Daş Qara	«	307	407	376	28,0	3,1	90,0	117 ± 2,58	3,09	0,97
5	Xatını (Nax)	«	418	483	461	31,8	2,7	92,2	159 ± 3,01	2,64	0,84
6	Xətmi	«	387	472	431	27,8	3,2	82,6	136 ± 2,98	2,86	0,97
7	Şahtaxtı	«	423	503	462	24,7	3,2	88,5	129 ± 2,71	2,93	0,93
8	Talibi	«	365	422	393	29,8	2,7	91,7	128 ± 2,69	2,95	0,93
9	Tula gözü	«	370	446	403	27,6	4,2	87,0	128 ± 2,69	2,95	0,93
10	Tülkü quyruğu	«	401	576	487	24,9	3,8	86,8	140 ± 2,98	2,86	0,97
11	Zalxa	---«---	383	428	403	24,9	1,8	93,3	108 ± 2,48	2,93	1,02

М.Р.Курбанов, Дж.С. Наджафов

**Осыпание Цветков и Горошение Ягод в Некоторых
Малораспространенных Виноградных Сортах Нахчыванской
Автономной Республики**

В статье изложены результаты исследований и фенологических наблюдений осыпание цветков и горошение ягод в некоторых малораспространенных виноградных сортах Нахчыванской Автономной Республики.

M.R.Gurbanov, Jabbar Najafov

**Shattering Flowers and Vetch Berries in Some
Little-Spreading Grape Grades Nakhchivan Autonomous Republic**

In article results of researches and phonological supervision shattering flowers and vetch berries in some little-spreading grape grades of Nakhchivan Autonomous Republic are stated.